

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

СМІРНОВ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 378:371.134+629.5.072.8

**ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ МАЙБУТНІХ
СУДНОВОДІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
У МОРСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Линенко Алла Францівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри музично-інструментальної підготовки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Куликова Лілія Борисівна,
перший проректор Херсонської державної морської академії;

кандидат педагогічних наук
Абабілова Наталія Миколаївна,
Миколаївський національний університет,
імені В. О. Сухомлинського,
доцент кафедри перекладу.

Захист відбудеться «27» жовтня о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на офіційному сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «27» вересня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Глобалізаційна тенденція сучасної світової морської транспортної системи полягає у збільшенні всіх міжнародних перевезень, які здійснюються морським флотом, що актуалізує проблему кадрового забезпечення флоту України високопрофесійними конкурентоздатними фахівцями. Вимоги до якості морської освіти, що визначаються Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року і Міжнародною морською організацією (ІМО), орієнтують морські заклади вищої освіти на оновлення підходів щодо підготовки компетентних і конкурентоздатних фахівців з провідної морської професії – судноводіїв, готових до постійного професійного зростання і саморозвитку. У зв'язку з економічною ситуацією України, більшість фахівців морського флоту вимушені працевлаштовуватися на судах іноземних судновласників, що висуває особливі вимоги до випускників морських закладів вищої освіти, які повинні бути конкурентоздатними на міжнародній арені праці й вигравати конкуренцію як серед судноводіїв інших країн, так і вітчизняних –більш досвідчених. Отже, проблема формування конкурентоздатного морського кадрового потенціалу, здатного на високому професійному рівні виконувати свої обов'язки, стає генеральною лінією системи підготовки курсантів українських морських закладів вищої освіти.

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх судноводіїв досліджувались як вітчизняними, так і зарубіжними вченими (Г. Бочарнікова, Г. Варварецька, Л. Герганов, В. Давидов, В. Дмитрієв, А. Іванова, С. Козак, Ф. Козік, М. Кулакова, Л. Куликова, М. Міюсов, О. Немцев, А. Пилипенко, А. Сокол, А. Шевердина, Ю. Якусевич та ін.).

Проблема конкуренції упродовж багатьох років була пріоритетною серед науковців економічної сфери та менеджменту (С. Брю, Дж. Кейнс, А. Курно, К. Макконелл, А. Маршалл, Дж. Милль, Ф. Найт, М. Портер, Дж. Робинсон, Р. Фатхутдинов та ін.). Філософський аспект означеної проблеми досліджували О. Александрова, І. Єгоров, Ф. Туктаров та ін., біологічний – І. Шмальгаузен та ін., психологічний – А. Гусєв, Л. Карамушка, Л. Котікова, А. Кураков, Г. Максимов, Л. Мітіна, О. Філь та ін.

Змістове наповнення феномена «конкурентоздатність» позиційовано в роботах соціологів (Л. Дудко та ін.), психологів (Д. Дьюї, Р. Мартенс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.), педагогів (Н. Абабілова, О. Ангеловський, В. Андрєєв, Т. Андріяко, І. Бібік, В. Бикова та ін.). Водночас, незважаючи на значущість отриманих ученими наукових результатів, наявна низка суперечностей у професійній підготовці конкурентоздатних майбутніх судноводіїв у морських закладах вищої освіти, а саме невідповідність між: потребою суспільства у висококваліфікованих, конкурентоздатних судноводіях і недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад такої підготовки, що стримує її вирішення; необхідністю усвідомлення майбутніми судноводіями оволодіння конкурентоздатністю та відсутністю належного дидактико-

методичного ресурсу їхньої підготовки в означеному контексті в морських закладах вищої освіти.

Актуальність окресленої проблеми, її недостатня теоретична і методична розробленість, потреби педагогічної практики зумовили вибір теми дослідження **«Формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри педагогіки «Інтегративні технології формування і розвитку особистісних і професійних якостей фахівців (№ 0110U002179), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (протокол № 8 від 28.03.2013 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 5 від 28.05.2013 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Науково обґрунтувати сутність і структуру феномена «конкурентоздатність майбутнього судноводія», уточнити поняття «конкурентоздатність», «конкурентоспроможність», «освітнє середовище морського закладу вищої освіти», «підготовка майбутніх судноводіїв у морському закладі вищої освіти».

2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості конкурентоздатності курсантів – майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

4. Розробити, науково обґрунтувати й апробувати модель та експериментальну методику формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх судноводіїв у морських закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – зміст і методика формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у

морських закладах вищої освіти відбуватиметься ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови: актуалізація мотиваційного потенціалу освітнього середовища морського закладу вищої освіти щодо формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; спрямованість змісту навчальних предметів на формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; стимулювання професійного саморозвитку курсантів.

Методи дослідження. *Теоретичні:* вивчення, аналіз, узагальнення філософських, психологічних, педагогічних, спеціальних наукових і методичних джерел із проблеми дослідження застосовано з метою визначення стану й теоретичного обґрунтування проблеми формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки; логіко-системний, порівняльний аналіз – для виокремлення педагогічних умов і розроблення моделі формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки. *Емпіричні:* методи масового опитування (спостереження, бесіди, анкетування, психолого-педагогічне тестування тощо) курсантів використано з метою діагностики рівнів сформованості конкурентоздатності, розподілу майбутніх судноводіїв за рівнями сформованості конкурентоздатності й перевірки експериментальної методики формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки в морських закладах вищої освіти, педагогічний експеримент (діагностувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки ефективності визначених педагогічних умов, моделі й експериментальної методики формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв. *Статистичні:* кількісну обробку результатів дослідження, відображення їх у таблицях і графічних формах застосовано для фіксації, інтерпретації та підтвердження вірогідності одержаних результатів і перевірки ефективності розробленої моделі й експериментальної методики формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти, що передбачала реалізацію визначених педагогічних умов.

База дослідження. Дослідно-експериментальну роботу здійснено на базі Державного національного університету «Одеська морська академія» (судноводійний факультет), Дунайського інституту національного університету «Одеська морська академія» (ДІ НУ «ОМА»). Експериментальним дослідженням було охоплено 297 респондентів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше: досліджено проблему формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки в морських закладах вищої освіти, визначено й науково обґрунтовано сутність і структуру феномена «конкурентоздатність майбутнього судноводія», що формується в процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти та об'єктивується як складне динамічне утворення, що характеризує рівень кваліфікації фахівця морського флоту, сукупність адаптивно-стимулювального, когнітивно-операційного, особистісно-самооцінного компонентів, що відображають професійні знання, вміння, навички, особистісні

якості, прагнення до постійного саморозвитку, спрямованих на успіх конкурентного суперництва в процесі освоєння вітчизняного і міжнародного ринків праці; визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти (актуалізація мотиваційного потенціалу освітнього середовища морського закладу вищої освіти щодо формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; спрямування змісту навчальних предметів на формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; стимулювання професійного саморозвитку курсантів); виявлено критерії (акомодаційно-спонукальний, змістово-процесуальний, суб'єктно-рефлексивний), показники та схарактеризовано рівні сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв (високий, достатній, задовільний, низький); розроблено й науково обґрунтовано модель формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки; уточнено поняття «конкурентоздатність», «конкурентоспроможність», «освітнє середовище морського закладу вищої освіти», «підготовка майбутніх судноводіїв у морському закладі вищої освіти», подальшого розвитку набули теорія і методика професійної підготовки майбутніх судноводіїв у морському закладі вищої освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні діагностувальної та експериментальної методик формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки, елективного спецкурсу «Основи формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв» у межах педагогічної майстерні. Матеріали дослідження можуть використовуватись у морських закладах вищої освіти під час викладання фахових дисциплін, розроблення освітніх програм, методичних рекомендацій з професійної підготовки конкурентоздатних судноводіїв, а також для широкого кола викладачів, аспірантів, курсантів, магістрантів для написання наукових статей, підручників, методичних рекомендацій, курсових і магістерських робіт, а також для розроблення спецкурсів і семінарів у системі підвищення кваліфікації судноводіїв.

Матеріали дослідження впроваджено в освітній процес Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 19/3079 від 27 грудня 2017 р.), Дунайського інституту національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 11 від 15 січня 2018 р.), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 2892/20 від 18 грудня 2017 р.).

Достовірність наукових результатів дослідження забезпечено методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, опорою на сучасні досягнення педагогіки та психології; кількісною і якісною обробкою даних, тривалим використанням взаємодоповнювальних методів наукового й експериментального пошуку, адекватних об'єктові, предмету і завданням дослідження; об'єктивністю критеріїв і показників дослідження,

підтвердженням результатів апробації основних положень дисертації в практиці роботи морських закладів вищої освіти.

Особистий внесок автора в роботі у співавторстві [3] полягає у визначенні значущості й сутності проблеми стимулювання саморозвитку конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у освітньому просторі морських закладів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дисертації викладено на: VI International Forum «Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration» (Ariel, 2015); міжнародних: «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2015), «Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства» (Харків, 2015), «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2015), «Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine» (Sandomierz, Poland, 2017); усеукраїнських: «Науковий діалог «Схід-Захід» (Кам'янець-Подільський, 2013), «Річковий та морський транспорт: інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека» (Одеса, 2016) науково-практичних і науково-технічних конференціях.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 14 наукових працях (1 – у співавторстві), зокрема: 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному науковому виданні іноземної держави, 7 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу (всього 332 найменування, із них 29 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації становить 332 сторінки із них 229 сторінок основного тексту. Дисертація містить 16 таблиць, 5 рисунків, що обіймають 19 сторінок основного тексту, 13 додатків викладено на 65 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, окреслено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження, розкрито його наукову новизну і практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи в практику діяльності закладів вищої освіти, загальну кількість публікацій, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі **«Теоретичні засади формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти»** здійснено аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження, визначено сутність і структуру феномена «конкурентоздатність майбутніх судноводіїв», уточнено поняття «конкурентоздатність», «конкурентоспроможність», «освітнє середовище морського закладу вищої освіти», «підготовка майбутніх

судноводіїв у морському закладі вищої освіти», визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

Вирішення завдань, що стоять перед морською галуззю економіки України з її відродження, неможливо без наявності висококваліфікованих, конкурентоздатних кадрів, тому підготовка у вищому закладі морської освіти конкурентоздатних судноводіїв є важливою державною проблемою. Сучасний ринок праці вимагає створення інноваційних технологій професійного розвитку, що дозволять випускникам морських закладів вищої освіти досягти значного рівня конкурентоздатності. Наявність документа про вищу професійну освіту не гарантує моряку отримання престижного робочого місця за фахом.

Феномен «конкуренція» є комплексним об'єктом дослідження філософії як одна з важливих соціальних категорій, універсальний принцип соціального розвитку, регуляції суспільних процесів (О. Олександрова, І. Єгоров та ін.), економіки, як змагання між ринковими суб'єктами, цивілізована форма боротьби за існування й один із найбільш дієвих механізмів регулювання в ринковій економіці (С. Брю, Ю. Іванов, Дж. Кейнс, А. Курно, К. Макконелл, Р. Фатхутдінов та ін.), біології, як одна з форм боротьби за існування (І. Шмальгаузен), психології, як цивілізована взаємодія особистостей (Л. Карамушка, О. Філь та ін.).

У конкурентній боротьбі (ринковій і біологічній) в учасників цього процесу конкуренція виявляється в якості конкурентоздатності, яку Л. Мітіна визначає як здатність передбачати, оновлюватись і використовувати всі можливості для розвитку особистості. У цій самій площині дослідження механізмів особистісного розвитку й успішної взаємодії в соціумі конкурентоздатність розглядається з позиції гуманістичної психології (Д. Дьюї, Р. Мартенс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.). До педагогічних праць, присвячених проблемі конкурентоздатності належать роботи Н. Абабілової, В. Андрєєва, О. Ангеловського, В. Безрукова, А. Власової та ін.

Конкурентоздатна особистість має переваги в порівнянні з іншими фахівцями, вона здатна витримати конкуренцію і домогтись успіху в житті, професійній сфері, закріпити цю успішність у свідомості інших людей, зробити власні дії певною нормою, прикладом.

У дослідженні проблеми конкурентоздатності випускника закладу вищої освіти прослідковуються чотири напрями підготовки. Сутність першого становлять дослідження (В. Андрєєв, А. Власова, Р. Фатхутдінов, О. Філатов та ін.), в яких стверджується, що феномен «конкурентоздатність» не може проявлятися в освітньо-професійній, а тільки в реальній професійній діяльності. Представники другого напрямку (С. Хазова, С. Зверєв) вважають, що професійна конкурентоздатність випускника повинна бути основним показником успішності його підготовки, звідки впливає пріоритетність змісту професійної підготовки. Отже, основна увага повинна бути зосереджена на формуванні професійних умінь і навичок майбутнього фахівця. Сутність третього напрямку

(О. Астапенко, А. Власова та ін.) – пріоритет у формуванні конкурентоздатності належить розвитку особистісних якостей. Четвертий напрям досліджень конкурентоздатності майбутніх фахівців (Н. Абабілова, І. Бібік, В. Бикова, О. Чупрова, С. Ярошенко та ін.) полягає в розумінні конкурентоздатності фахівця як інтегративного результату якісної загальної освіти і професійної підготовки студентів. Зазначений підхід характеризується обов'язковістю розвитку комплексу знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що дозволяють цілеспрямовано реалізовувати як професійні завдання, так і цілі особистої життєдіяльності. Загальновизнаним у різних уявленнях міждисциплінарних досліджень про конкурентоздатність серед суб'єктів конкурентних відносин є твердження про необхідність їхнього саморозвитку.

На підставі проведеного аналізу наукової літератури з проблеми дослідження встановлено, що конкурентоздатність – це цілісне інтегральне утворення особистості, що спрямоване на досягнення успіху в соціумі, професійній діяльності в умовах цивілізованого суперництва із суб'єктами, які домагаються таких саме цілей, і яке засноване на постійному саморозвитку, комплексі знань, умінь, навичок, особистісних якостей.

Конкурентоспроможність розуміємо як спроможність товарів чи фірм витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними об'єктами в умовах певного ринку.

Конкурентоздатність майбутнього судноводія визначено як складне динамічне утворення, що характеризує рівень кваліфікації фахівця морського флоту, сукупність адаптивно-стимулювального, когнітивно-операційного, особистісно-самооцінного компонентів, які відображають комплекс професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, прагнення до постійного саморозвитку, спрямованих на успіх конкурентного суперництва в процесі освоєння вітчизняного та міжнародного ринків праці.

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх судноводіїв досліджувались як вітчизняними, так і іноземними вченими (Г. Бочарнікова, Г. Варварецька, Л. Герганов, В. Давидов, О. Демченко, В. Дмитрієв, А. Іванова, С. Козак, Ф. Козік, Л. Куликова, М. Міюсов, О. Немцев, А. Пилипенко, Л. Сокол, А. Шевердина, Ю. Якусевич та ін.).

Підготовку майбутніх судноводіїв у морському закладі вищої освіти розуміємо як цілеспрямований, динамічний, організований освітній процес освоєння і здобуття курсантами професійних знань, умінь, навичок, розвитку необхідних особистісних якостей, досвіду плавальної практики згідно кваліфікаційних характеристик фахівців означеної сфери та стандартів, що визначаються Міжнародною морською організацією (ІМО).

Освітнє середовище морського закладу вищої освіти в контексті формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв визначаємо як частину соціокультурного простору, зону взаємодії освітніх систем, їх елементів, стандартів освіти, освітніх матеріалів і засобів, а також суб'єктів освітнього

процесу, що заснована на принципах позитивного суперництва, змагання і спрямована на підвищення якості професійної теоретико-практичної підготовки курсантів, а також їхній особистісний розвиток.

Ураховуючи вищезазначене, у структурі конкурентоздатності майбутнього судноводія виокремлено адаптивно-стимулювальний, когнітивно-операційний, особистісно-самооцінний компоненти.

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки в морських закладах вищої освіти: актуалізація мотиваційного потенціалу освітнього середовища морського закладу вищої освіти щодо формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; спрямованість змісту навчальних предметів на формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; стимулювання професійного саморозвитку курсантів.

У другому розділі **«Дослідно-експериментальна робота з реалізації педагогічних умов формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти»** виявлено критерії і показники, схарактеризовано рівні сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти; розроблено та науково обґрунтовано діагностувальну й експериментальну методики, позиціоновано модель формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти; подано результати констатувального та формувального етапів дослідження.

Критеріями сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв із відповідними показниками обрано: акомодативно-спонукальний (спрямованість до професії судноводія, мотивація до успіху, адаптивна якість дії на соціальне середовище (активність – пасивність), швидкість пристосування до непередбачених або критичних ситуацій); змістово-процесуальний (обізнаність із професійної літератури щодо набуття конкурентоздатності в майбутній професійній діяльності, наявність професійних умінь, навичок з активної практичної підготовки, із самопрезентації); суб'єктно-рефлексивний (лідерські якості, конфлікто- та стресоусталеність, самооцінка, етнокультурна толерантність).

Для визначення рівнів сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки в морських закладах вищої освіти відповідно до критеріїв і показників було задіяно такі діагностувальні методики: акомодативно-спонукальний («Мотиви вибору професії» (С. Данченко), «Діагностика спрямованості особистості» (В. Смейкал, М. Кучер), «Мотивація досягнення» (Д. Мак-Клелланд), «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір), «Багаторівневий особистісний питальник «Адаптивність» (МЛЮ-АМ)» (А. Маклаков, С. Чермянін), «Адаптивні стратегії поведінки» (Н. Мельнікова); змістово-процесуальний (результати рейтингу успішності курсантів із предметів професійно-зорієнтованого циклу, поточний контроль (модульні контрольні роботи та контрольні зрізи знань і вмінь), суб'єктно-рефлексивний («Діагностика

комунікативних та організаторських схильностей – КОС» (В. Синявський, Б. Федорішин), «Самооцінка вольових якостей» (Н. Стамбулова), «Діагностика відповідальності (В. Марищук), «Схильність до стресу» (Дж. Дженкенсон, модифікація М. Фрідмана, Р. Розенмана), тест «Опис типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях» (К. Томас), «Самооцінка особистості» (І. Кисельов), «Самооцінка ділових та особистісних якостей менеджера» (Ф. Фідлер), експрес-питальник «Індекс толерантності» (О. Кравцова, Г. Солдатова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова), «Визначення характеру майбутнього судноводія (Хто Ви? Капітан? Рульовий? Пасажир?)».

На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки в морських закладах вищої освіти (високий, достатній, задовільний, низький).

До *високого* рівня було віднесено курсантів, які мали яскраво виражену спрямованість до професії судноводія, стійке прагнення досягти успіху в освоєнні майбутньої професійної діяльності та запобігання невдач, здатність успішно адаптуватися до нових умов (судно, капітанський місток, суворий розпорядок роботи та життя на судні). Їм було притаманно активне освоєння і пристосування до судового середовища, при цьому курсанти означеного рівня активно змінювали свою особистість щодо корекції власних настанов і стереотипів поведінки. Вони швидко пристосовувалися до непередбачуваних або критичних ситуацій. Майбутнім судноводіям цього рівня була властива ґрунтовна обізнаність із професійною літературою з позиції набуття конкурентоздатності, вони мали міцні професійні вміння і навички з практичної підготовки на тренажерах, проходження плавальної практики, а також із самопрезентації при налаштуванні до роботи. У курсантів означеного рівня сформованості конкурентоздатності були яскраво виражені лідерські якості, здатність підтримувати адекватне спілкування з оточуючими (однокурсники, викладачі, командування судна, члени екіпажу); етнокультурна толерантність, конфлікто - та стресоусталеність, адекватна самооцінка.

Студенти *достатнього* рівня конкурентоздатності вирізнялися спрямованістю до обраної професії, прагненням досягти успіху та запобігати невдач. Вони впевнено адаптувалися до судового середовища, при цьому змінювали свою особистість щодо коригування своїх настанов і стереотипів поведінки, натомість не завжди швидко пристосувалися до непередбачених ситуацій. Курсанти означеного рівня мали систематизовані знання щодо набуття конкурентоздатності, професійні вміння і навички практичної підготовки на тренажерах, під час плавальної практики в якості кадетів, а також із самопрезентації. Курсантам були притаманні лідерські якості, здатність підтримувати адекватне спілкування з оточуючими (однокурсники, викладачі, командування судна, члени екіпажу), етнокультурна толерантність, уміння уникати конфліктів, бути стресоусталеним, водночас не завжди в них була присутня адекватна самооцінка.

До *задовільного рівня* сформованості конкурентоздатності було віднесено курсантів, у яких не завжди спостерігалася спрямованість до професії судноводія. Вони подекуди виявляли пізнавальний інтерес до майбутньої професійної діяльності та потребу вдосконалювати свою професійну підготовку. Прагнення досягти успіху та запобігання невдач у майбутній професійній діяльності не було пріоритетною позицією таких курсантів. Вони пасивно сприймали вимоги, норми, настанови й цінності судового середовища без включення активного процесу самозміни, що характеризувало їхню дезадаптацію, тобто переживання дискомфорту, незадоволеності собою. Їхня обізнаність із професійною літературою щодо набуття конкурентоздатності в професійній діяльності та наявність умінь і навичок були недостатніми й епізодичними. У них, по суті, були відсутні лідерські якості. Таким курсантам було притаманне нездатність підтримувати адекватне спілкування з оточуючими (однокурсники, викладачі, командування судна, члени екіпажу). Не спостерігались у них етнокультурна толерантність, здатність уникати конфліктів, стресоусталеність, самооцінка здебільшого не була адекватною.

Низький рівень сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв характеризувався слабкою спрямованістю на обрану професію. Вони не прагнули досягти успіху та запобігти невдач у майбутній професійній діяльності, пасивно сприймали вимоги, норми, настанови й цінності судового середовища без включення активного процесу самозміни, їм була притаманна дезадаптація, переживання дискомфорту, незадоволеності собою та відчуття неповноцінності. Майбутні судноводії означеного рівня не виявляли потреби вдосконалювати свою професійну підготовку. Вони були недостатньо обізнані з професійною літературою з позиції набуття конкурентоздатності, комплекс їхніх умінь і навичок був обмежений. Лідерські якості в них були відсутні, здібності та вміння уникати конфліктів були не розвинені, їм була властива втрата рівноваги у стресовій ситуації; не адекватна самооцінка.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що високий рівень сформованості конкурентоздатності було діагностовано у 8,6% майбутніх судноводіїв експериментальної та 8,3% – контрольної груп, достатній рівень – у 14,6% курсантів експериментальної та 12,8% – контрольної груп. Задовільний рівень визначавсь у 38,4% респондентів експериментальної та 39,8% – контрольної груп. Низький рівень сформованості конкурентоздатності було виявлено у 38,4% курсантів експериментальної та 39,1% – контрольної груп.

На пропедевтичному етапі, що передував формувальному експерименту, з викладачами морського закладу вищої освіти було проведено семінар, на якому вони були ознайомлені з сутністю проблеми формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв, компонентною структурою означеного конструкту, критеріями та рівнями його сформованості, основними особистісними якостями, які необхідно розвинути в курсантів для досягнення конкурентоздатності. Означений семінар проводився з метою спрямування змісту навчальних дисциплін, які вони викладають, на формування конкурентоздатності майбутніх

судноводіїв («Навігація та лоція», «Морехідна астрономія», «Міжнародні правила запобігання зіткнення суден у морі», «Фізика», «Вища математика», «Англійська мова», «Правознавство» тощо). Було запропоновано скласти додаткові запитання, проводити колоквиуми, використовувати особистісно-розвивальні методики, рольові ігри, тренінги, дебати, круглий стіл з питань, пов'язаних із формуванням конкурентоздатності курсантів.

На підставі теоретичного дослідження й одержаних на констатувальному етапі експерименту результатів було розроблено модель формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв, що обіймала мету, етапи (інформаційно-збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-діяльнісний), критерії, педагогічні умови, засоби реалізації та результат (див. рис.).

Метою першого – інформаційно-збагачувального етапу формування експерименту було ознайомлення курсантів із сутністю конкурентоздатності судноводіїв, її значущості, пріоритетів, а також складностей, з якими зустрічаються випускники-судноводії при налаштуванні в міжнародні крьюінгові компанії. Було розроблено елективний спецкурс «Основи конкурентоздатності майбутніх судноводіїв», що проводився в межах педагогічної майстерні, і включав як теоретичну, практичну частини, так і самостійну роботу. Означений елективний спецкурс був спрямований на активізацію в курсантів потреби щодо оволодіння конкурентоздатністю, усвідомлення її значущості в майбутній професійній діяльності судноводія, здобуття необхідних знань, умінь, навичок, спрямованих на формування досліджуваного конструкту. Крім того, ставилося завдання розвитку особистісних якостей, необхідних для самоактуалізації випускників морського закладу вищої освіти як конкурентоздатних фахівців у подальшій професійній діяльності в умовах світового ринку праці. Елективним курсом передбачалися: лекції, практичні заняття, самостійна робота, дискусії, круглий стіл, захист рефератів, практикум «Влаштування на роботу», тренінги («Адаптаційний», «Етнокультурна компетентність»), рольові ігри («Співбесіда з роботодавцем», «Напад піратів»), вправи («Розвиваємо харизматичні якості», «Хто Я?»), написання рефератів, складання резюме application form та CV тощо.

У контексті формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв приділялась увага актуалізації мотиваційного потенціалу освітнього середовища морського закладу вищої освіти за допомогою створення атмосфери змагання, здорової конкуренції. Для цього проводилися конкурси, олімпіади на краще знання лоції, англійської мови, термінів із судноводіння, роботи на тренажерах тощо. Професійний консалтинг передбачав зустрічі, дискусії, бесіди, консультування з досвідченими капітанами, судноводіями, крьюінг-менеджерами – представниками судноплавних компаній тощо.

Метою другого – практико-зорієнтованого етапу було формування вмінь і навичок щодо конкурентоздатності майбутніх судноводіїв. У межах гуртка «Майбутній капітан», на якому використано технологію «Формування

впевненості курсантів-судноводіїв у самостійній успішній професійній діяльності», було проведено тематичні практикуми, тренінговий модуль «Навички спілкування», вправу «Вбивці комунікації», тренінг «Вирішення конфліктів», серію вправ на вирішення конфліктних ситуацій щодо судноводіння та судноплавства, на подолання бар'єрів особистісного саморозвитку («Карта перешкод», «Навчання впродовж усього життя», «Професійні перспективи»), тренінги «Формування толерантності в курсантів різних національностей» та «стрес-менеджмент», рольові ігри («Вступ на посаду судноводія», «Співбесіда з капітаном») тощо.

Самостійно-діяльнісний етап мав за мету стимулювання саморозвитку курсантів у напрямі формування конкурентоздатності та був спрямований на виконання самостійної роботи. На цьому етапі майбутніми судноводіями виконувалися різноманітні завдання, психологічні тренінгові вправи («Боротьба зі стресом», «Прес», «Дерево», «Голова», «Руки», «Настрій», «Перед офіційною розмовою», «Мудрець»), вправи з аутогенного тренування, саморегуляції, самонавіювання, складання програм із саморозвитку професійних якостей, пріоритетних для конкурентоздатного фахівця-судноводія та сінквейнів, ведення щоденника самопостереження, самотестування. Курсанти фіксували свої роздуми про майбутню професійну діяльність, що сприяло самоаналізу, поглибленому самопізнанню, оволодінню методом самопостереження, самоконтролю, самокорекції, і сприяло їхньому саморозвитку.

Педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морському закладі вищої освіти було реалізовано комплексно на всіх етапах формувального експерименту.

Реалізація моделі й експериментальної методики дозволила сформувати конкурентоздатність майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морському закладі вищої освіти. Результати прикінцевого етапу дослідження подано в таблиці.

Таблиця

Порівняльні результати сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв експериментальної та контрольної груп до і після формувального етапу експерименту (у %)

Групи	Рівні конкурентоздатності							
	До експерименту				Після експерименту			
	Високий	Достатній	Задовільний	Низький	Високий	Достатній	Задовільний	Низький
ЕГ	8,6	14,6	38,4	38,4	28,7	41,8	24,4	5,1
КГ	8,3	12,8	39,8	39,1	10,7	16,7	40,5	32,1

Як видно з таблиці, у курсантів експериментальної групи відбулися відчутні позитивні зміни. Так, сформованість конкурентоздатності на високому рівні виявлено у 28,7% майбутніх судноводіїв ЕГ (було 8,6%) та 10,7% – КГ (було 8,3%), на достатньому рівні зафіксовано 41,8% респондентів ЕГ (було 14,6%) і 16,7% – КГ (було 12,8%), на задовільному рівні стало 24,4% майбутніх судноводіїв ЕГ (було 38,4%) та 40,5% – КГ (було 39,8%), на низькому рівні залишилося 5,1% респондентів ЕГ (було 38,4%) і 32,1% – КГ (було 39,1%).

Для підтвердження достовірності одержаних результатів було перевірено статистичні гіпотези щодо різниці середніх значень досліджуваної ознаки у варіанті непов'язаних вибірок однакових обсягів за t-критерієм Стьюдента. Щодо досягнення еквівалентності експериментальної та контрольної груп було застосовано процедуру рандомізації. Перевірку відмінностей у варіації параметра здійснено за допомогою F-критерію Фішера.

Таким чином, результати формуального експерименту засвідчили, що в експериментальній групі відбулися суттєві позитивні зміни, що доводить ефективність визначених педагогічних умов, моделі й експериментальної методики формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і практичне вирішення наукової проблеми формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти, що виявляється в розробленні, науковому обґрунтуванні й апробуванні моделі, педагогічних умов, змісту й експериментальної методики формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

1. Конкурентоздатність у дослідженні визначено як цілісне інтегральне утворення особистості, що спрямоване на досягнення успіху в соціумі, професійній діяльності в умовах цивілізованого суперництва із суб'єктами, які домагаються таких саме цілей, і яке засноване на постійному саморозвитку, комплексі знань, умінь, навичок, особистісних якостей.

Конкурентоспроможність розуміємо як спроможність товарів чи фірм витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними об'єктами в умовах певного ринку.

Визначено, що конкурентоздатність майбутнього судноводія – це складне динамічне утворення, що характеризує рівень кваліфікації фахівця морського флоту, сукупність адаптивно-стимулювального, когнітивно-операційного, особистісно-самооцінного компонентів, які відображають комплекс професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, прагнення до постійного саморозвитку, спрямованих на успіх конкурентного суперництва в процесі освоєння вітчизняного та міжнародного ринків праці.

З'ясовано, що підготовка майбутніх судноводіїв у морському закладі вищої освіти – це цілеспрямований, динамічний, організований освітній процес освоєння і здобуття курсантами професійних знань, умінь, навичок, розвитку необхідних особистісних якостей, досвіду плавальної практики згідно із кваліфікаційною характеристикою фахівців означеної сфери та стандартів, що визначаються Міжнародною морською організацією (ІМО).

Освітнє середовище морського закладу вищої освіти в контексті формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв розуміється як частина соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем, їх елементів, стандартів освіти, освітніх матеріалів і засобів, а також суб'єктів освітнього процесу, що заснована на принципах позитивного суперництва, змагання і спрямована на підвищення якості професійної теоретико-практичної підготовки курсантів, їхній особистісний розвиток.

2. Науково обґрунтовано зміст і структуру досліджуваного феномена як єдність трьох взаємопов'язаних компонентів: адаптивно-стимулювального, когнітивно-операційного, особистісно-самооцінного. Їх склад дає змогу цілеспрямовано здійснювати формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти.

3. Виявлено критерії та показники сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти: акомодативно-спонукальний (спрямованість до професії судноводія; мотивація до успіху; адаптивна якість дії на соціальне середовище (активність – пасивність); швидкість пристосування до непередбачених або критичних ситуацій); змістово-процесуальний (обізнаність із професійної літературою з позиції набуття конкурентоздатності в майбутній професійній діяльності; наявність професійних умінь, навичок з активної практичної підготовки, із самопрезентації); суб'єктно-рефлексивний (лідерські якості; конфлікто- та стресоусталеність; самооцінка; етнокультурна толерантність).

Схарактеризовано рівні (високий, достатній, задовільний, низький) сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки.

4. Доведено, що формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти відбувається ефективно при реалізації таких педагогічних умов: актуалізація мотиваційного потенціалу освітнього середовища морського закладу вищої освіти щодо формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; спрямування змісту навчальних предметів на формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; стимулювання професійного саморозвитку курсантів.

5. Розроблено, науково обґрунтовано й апробовано модель та експериментальну методику формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки в морських закладах вищої освіти, що обіймає мету, етапи формування досліджуваного феномена (інформаційно-

збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-діяльнісний), компоненти, критерії, показники конкурентоздатності майбутніх судноводіїв, педагогічні умови, засоби реалізації і результат. Метою інформаційно-збагачувального етапу було ознайомлення курсантів із сутністю конкурентоздатності судноводіїв її значущості, пріоритетів, труднощів, з якими зустрічаються випускники-судноводії при працевлаштуванні у вітчизняні й міжнародні судноплавні компанії та в самостійній професійній діяльності, ставилося завдання з актуалізації емоційно-позитивного ставлення до оволодіння конкурентоздатністю, збагачення і розширення професійних знань відносно досліджуваного феномена, знань з конкурентології, самопрезентації. Другий – практико-зорієнтований етап передбачав залучення майбутніх судноводіїв до оволодіння науково-теоретичними і практичними знаннями, вміннями, навичками щодо оволодіння конкурентоздатністю. Третій – самостійно-діяльнісний – був зорієнтований на активізацію саморозвитку курсантів особистісних якостей у контексті конкурентоздатності.

Результати прикінцевого етапу дослідження засвідчили позитивні кількісні та якісні зміни щодо рівнів сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти. В експериментальній групі високий рівень був властивий 28,7% респондентам (у контрольній групі – 10,7%), достатній – 41,8% (у контрольній групі – 16,7%), задовільний – 24,4% (у контрольній групі – 40,5%), низький – 5,1% (у контрольній групі – 32,1%).

Отже, доведено що, запропоновані модель і експериментальна методика формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти, з комплексним упровадженням визначених педагогічних умов є ефективними для формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти. До перспективних напрямів її подальшого вивчення віднесено розроблення науково-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх судноводіїв в умовах магістратури, організацію позааудиторної діяльності як чинника професійного становлення майбутнього судноводія.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Смірнов С. В. Когнітивно-діяльнісний компонент як підструктура конкурентоздатності майбутніх судноводіїв / С. В. Смірнов // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2015. – № 2. – С. 105–110.

2. Смірнов С. В. Педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв / С. В. Смірнов // Науковий часопис Національного

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : збірник наукових праць [за науковою ред. академіка В. І. Бондаря]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Випуск 27 – С. 183–188.

3. Смірнов С. В. Проблема стимулювання саморозвитку майбутнього судноводія в контексті формування його конкурентоздатності / А. Ф. Линенко, С. В. Смірнов // Наука і освіта. – Одеса, 2015. – № 6. – С. 54–57.

4. Смірнов С. В. Технології формування особистісно-оцінного компонента конкурентоздатності майбутнього судноводія / С. В. Смірнов // Гірська школа Українських Карпат. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. – № 14. – С. 226–229.

5. Смірнов С. В. Модель формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки / С. В. Смірнов // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. [за ред. проф. Тетяни Степанової]. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – № 3 (58). – С. 350–353.

6. Смірнов С. В. Діагностика конкурентоздатності майбутніх судноводіїв / С. В. Смірнов // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Серія : Педагогіка. – Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2017. – Випуск 4 (117). – С. 100–103.

7. Smirnov S. V. On the formation of future navigators' competitiveness / S. V. Smirnov // Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: the way to integration. Ariel University. International yearbook. – Ariel, 2015. – № 6. – P. 366–372.

8. Смирнов С. В. Социально-психологическая адаптация как одна из составляющих конкурентоспособности будущих судоводителей морских ВУЗов / С. В. Смирнов // Матеріали всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. [«Науковий діалог «Схід-Захід»], (10 липня 2013 р.). – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 3. – С. 142–145.

9. Смірнов С. В. Лідер, як необхідна професійно значуща якість майбутнього судноводія / С. В. Смірнов // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала : перспективи й розвиток»], (27–28 лютого 2015 р.) – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – С. 108–110.

10. Смірнов С. В. Конкурентоздатність майбутнього судноводія як педагогічна проблема / С. В. Смірнов // Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції [«Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства»], (13–14 березня 2015 року). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – С. 66–69.

11. Смірнов С. В. Акмеологічний підхід до формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв / С. В. Смірнов // Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні дослідження в соціальній сфері»], (17 листопада 2015 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим

Вікторович, 2015. – С. 273–275.

12. Смірнов С. В Конфліктуосталеність як складова особистісно-оцінного компонента конкурентоздатності майбутнього судноводія / С. В. Смірнов // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції [«Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук»], (25–26 березня 2016 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 87–90.

13. Смірнов С. В. Конкурентоздатність в системі підготовки майбутнього судноводія у вишу / С. В. Смірнов // Матеріали науково-технічної конференції [«Річковий і морський транспорт : інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека»], (16–17 липня 2016 р.). – Одеса : Національний університет «Одеська морська академія», 2016. – С. 230–232.

14. Смірнов С. В Формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв / С. В. Смірнов // Innovations and modern technology in the educational system : contribution of Poland and Ukraine : international scientific and practical conference (May 5–6, 2017). – Sandomierz, Poland, 2017. – P. 139– 142.

АНОТАЦІЯ

Смірнов С. В. Формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України. – Одеса, 2018.

У дисертації вперше досліджено проблему формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти. Визначено й науково обґрунтовано сутність феномена «конкурентоздатність майбутніх судноводіїв» і його структуру (адаптивно-стимулювальний, когнітивно-операційний, особистісно-самооцінний компоненти). Виявлено критерії (акомодаційно-спонукальний, змістово-процесуальний, суб'єктно-рефлексивний) і показники, схарактеризовано рівні сформованості конкурентоздатності майбутніх судноводіїв (високий, достатній, задовільний, низький); визначено й обґрунтовано педагогічні умови конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти (актуалізація мотиваційного потенціалу освітнього середовища морського закладу вищої освіти щодо формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; спрямування змісту навчальних предметів на формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв; стимулювання професійного саморозвитку курсантів). Уточнено поняття «конкурентоздатність», «конкурентоспроможність», «освітнє середовище морського закладу вищої освіти», «підготовка майбутніх судноводіїв у морському закладі вищої освіти». Розроблено, науково

обґрунтовано й апробовано модель (інформаційно-збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-діяльнісний етапи) та експериментальну методику формування досліджуваного феномена, елективний спецкурс «Основи конкурентоздатності майбутніх судноводіїв» у межах педагогічної майстерні.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоздатність, конкурентоздатність майбутнього судноводія, педагогічні умови, модель формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв.

АННОТАЦІЯ

Смирнов С. В. Формирование конкурентноспособности будущих судоводителей в процессе профессиональной подготовки в высших морских учебных заведениях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Министерство образования и науки Украины. – Одесса, 2018.

В диссертации впервые исследована проблема формирования конкурентоспособности будущих судоводителей в процессе профессиональной подготовки в морских заведениях высшего образования. Определена и научно обоснована сущность феномена «конкурентоспособность будущих судоводителей» как сложное динамическое образование, характеризующее уровень квалификации специалиста морского флота, совокупность адаптивно-стимулирующего, когнитивно-операционного, личностно-самооценочного компонентов, которые отражают комплекс профессиональных знаний, умений, навыков, личностных качеств, стремление к постоянному саморазвитию, направленных на успех конкурентного соперничества при освоении отечественного и международного рынков труда. Доказано, что его структуру составляют адаптивно-стимулирующий, когнитивно-операциональный и личностно-самооценочный компоненты.

Выявлена совокупность критериев и показателей сформированности конкурентоспособности будущих судоводителей в процессе профессиональной подготовки в морских заведениях высшего образования: аккомодационно-побудительный (направленность на профессию судоводителя; мотивация к успеху; адаптивное качество воздействия на социальную среду (активность – пассивность), скорость приспособления к непредвиденным или критическим ситуациям); содержательно-процессуальный (работа с профессиональной литературой с позиции приобретения конкурентоспособности в будущей профессиональной деятельности, наличие профессиональных умений, навыков активной практической подготовки, самопрезентации); субъектно-рефлексивный (лидерские качества; конфликто- и стрессоустойчивость; самооценка; этнокультурная толерантность). Охарактеризованы уровни сформированности конкурентоспособности будущих судоводителей (высокий, достаточный,

удовлетворительный, низкий). В диссертационном исследовании определены и научно обоснованы педагогические условия формирования конкурентоспособности будущих судоводителей в процессе профессиональной подготовки в морских заведениях высшего образования (актуализация мотивационного потенциала образовательной среды морского высшего учебного заведения с целью формирования конкурентоспособности будущих судоводителей; направленность содержания учебных предметов на формирование конкурентоспособности будущих судоводителей, стимулирование профессионального саморазвития курсантов). Уточнены понятия «конкурентоспособность», «образовательная среда морского заведения высшего образования», «подготовка будущих судоводителей в морском высшем учебном заведении». Разработаны, научно обоснованы и апробированы модель (информационно-обогащительный, практико-ориентированный, самостоятельно-деятельностный этапы) и экспериментальная методика формирования исследуемого феномена, элективный спецкурс «Основы конкурентоспособности будущих судоводителей» в рамках педагогической мастерской.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентоспособность будущего судоводителя, педагогические условия, модель формирования конкурентоспособности будущих судоводителей.

SUMMARY

Smirnov S. V. Formation of Competitiveness of Future Navigators in the Process of Professional Training in Higher Marine Educational Institutions. – On the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – theory and methodology of vocational education. – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2018.

In the dissertation the problem of forming the competitiveness of future navigators in the process of professional training in maritime institutions of higher education was first studied. The essence of the phenomenon "competitiveness of future navigators" and its structure (adaptively-stimulating, cognitive-operational, personal-self-assessment components) are determined and scientifically substantiated. The criteria (accommodation-inductive, informative-procedural, subject-reflexive) and indicators are revealed. The levels of formation of competitiveness of future navigators (high, sufficient, satisfactory, low) are characterized. The pedagogical conditions of the competitiveness of future navigators in the process of vocational training in marine higher education institutions are determined and scientifically substantiated (actualization of the motivational potential of the educational environment in marine higher education institutions for the purpose of formation of the investigated construct; the targeted emphasis on the content of the training subjects on the formation of the competitiveness of future navigators; stimulation of professional self-development of cadets). The concepts: "competitiveness",

"educational environment of the marine institution of higher education", "preparation of future navigators in marine in maritime institutions of higher education" are specified. The model and experimental methodology for the formation of the phenomenon under investigation, an elective special course "Fundamentals of competitiveness of future navigators" within the pedagogical workshop were developed, scientifically substantiated and tested.

Keywords: competition, competitiveness, competitiveness of the future navigator, pedagogical conditions, model of formation of competitiveness of future navigators.

Підписано до друку 24.09.2018.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x88/16. Зам. № 4903/18
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.